

Prava deteta su ljudska prava

OPŠTI KOMENTAR br. 12 (2009)

Ujedinjene nacije, Komitet za prava deteta: CRC/C/GC/12, 20. jul 2009.

Pravo deteta da bude saslušano

Prim. prev. Engleski izraz the right of the child to be heard ne odnosi se isključivo na procesno saslušanje pred državnim organima. U smislu člana 12. Konvencije, on obuhvata pravo deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje, da bude pažljivo saslušano i da se njegovim stavovima posveti dužna pažnja u svim pitanjima koja ga/je se tiču.

Član 12. Konvencije o pravima deteta glasi:

1. Strane ugovornice će obezbediti detetu koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje, pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja o svim pitanjima koja se tiču deteta, s tim to se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta.
2. U tom cilju, detetu će posebno biti pružena mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta, bilo neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa, na način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona.

I. UVOD

1. Član 12. Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) jedinstvena je odredba u međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima. Njime se uređuje pravni i društveni položaj dece, koja, s jedne strane, nemaju punu autonomiju odraslih, ali su, s druge strane, nosioci prava. Stav 1. svakom detetu koje je sposobno da formira sopstveno mišljenje garantuje pravo da to mišljenje slobodno izrazi o svim pitanjima koja ga se tiču, pri čemu se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću. Stav 2. posebno propisuje da se detetu mora omogućiti da bude saslušano u svakom sudskom ili upravnom postupku koji ga se tiče.
2. Pravo svakog deteta da bude saslušano i da se njegovo mišljenje ozbiljno uzima u obzir predstavlja jednu od osnovnih vrednosti Konvencije. Komitet za prava deteta (u daljem tekstu: Komitet) prepoznao je član 12 kao jedno od četiri opšta načela Konvencije, dok su ostala pravo na nediskriminaciju, pravo na život i razvoj i načelo da najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja. To ukazuje na činjenicu da se ovim članom ne ustanovljava samo jedno

pravo samo po sebi, već da ga treba uzeti u obzir i prilikom tumačenja i primene svih drugih prava sadržanih u Konvenciji.

3. Od usvajanja Konvencije 1989. godine ostvaren je značajan napredak na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i globalnom nivou u razvoju zakonodavstva, politika i metodologija kojima se unapređuje primena člana 12. Poslednjih godina razvila se široko rasprostranjena praksa koja se uopšteno označava kao „participacija“, iako se taj izraz ne pojavljuje u tekstu člana 12. Tokom vremena ovaj pojam se razvijao i danas se široko koristi za opisivanje kontinuiranih procesa koji obuhvataju razmenu informacija i dijalog između dece i odraslih, zasnovan na uzajamnom poštovanju, u okviru kojih deca mogu da saznaju na koji način se njihovo mišljenje, kao i mišljenje odraslih, uzima u obzir i utiče na ishod tih procesa.

4. Države članice su ponovo potvrdile svoju posvećenost ostvarivanju člana 12 na dvadeset sedmoj specijalnoj sednici Generalne skupštine o deci, održanoj 2002. godine.¹ Međutim, Komitet primećuje da u većini društava širom sveta ostvarivanje prava deteta da izrazi svoje mišljenje o širokom spektru pitanja koja ga se tiču, kao i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja, i dalje nailazi na brojne prepreke koje proizlaze iz dugotrajne prakse i ukorenjenih stavova, kao i političkih i ekonomskih ograničenja. Iako se sa tim teškoćama suočavaju mnoga deca, Komitet posebno ukazuje da određene grupe dece, uključujući mlađu decu, kao i decu koja pripadaju marginalizovanim i ugroženim grupama, nailaze na posebne prepreke u ostvarivanju ovog prava. Komitet je i dalje zabrinut zbog kvaliteta mnogih postojećih praksi. Potrebno je bolje razumeti sadržaj člana 12 i način njegove potpune primene u odnosu na svako dete.

5. Komitet je 2006. godine održao Dan opšte rasprave o pravu deteta da bude saslušano kako bi razmotrio značenje i značaj člana 12, njegovu povezanost sa drugim članovima Konvencije, kao i nedostatke, primere dobre prakse i prioritetna pitanja koja je potrebno rešavati radi unapređenja ostvarivanja ovog prava.² Ovaj Opšti komentar proistekao je iz razmene informacija tokom tog dana, uključujući i informacije dobijene od dece, iz iskustva koje je Komitet stekao razmatranjem izveštaja država članica, kao i iz izuzetno značajnog znanja i iskustva vlada, nevladinih organizacija (NVO), organizacija u zajednici, razvojnih agencija i same dece u sprovođenju prava sadržanog u članu 12 u praksi.

6. Ovaj Opšti komentar najpre daje pravnu analizu dva stava člana 12, a zatim objašnjava zahteve za potpuno ostvarivanje ovog prava, naročito u sudskim i upravnim postupcima (odjeljak A). U odeljku B razmatra se povezanost člana 12 sa druga tri opšta principa Konvencije, kao i njegov odnos sa drugim članovima Konvencije. Zahtevi i uticaj prava deteta da bude saslušano u različitim okruženjima i situacijama razmatraju se u odeljku C. U odeljku D izloženi su osnovni zahtevi za primenu ovog prava, a zaključci su dati u odeljku E.

7. Komitet preporučuje državama članicama da ovaj Opšti komentar široko distribuiraju u okviru državnih i upravnih struktura, kao i među decom i organizacijama civilnog društva. To podrazumeva njegovo prevođenje na odgovarajuće jezike, izradu verzija prilagođenih deci,

¹ Rezolucija S-27/2 *A world fit for children* („Svet po meri dece“), koju je Generalna skupština usvojila 2002. godine

² Videti preporuke sa Dana opšte rasprave o pravu deteta da bude saslušano, održanog 2006. godine.

organizovanje radionica i seminara radi razmatranja njegovih implikacija i najboljih načina njegove primene, kao i njegovo uključivanje u obuku svih stručnjaka koji rade sa decom i za decu.

II. CILJEVI

8. Opšti cilj ovog Opšteg komentara jeste da pruži podršku državama članicama u delotvornoj primeni člana 12. U tom cilju, on nastoji da:

- unapredi razumevanje značenja člana 12 i njegovih implikacija za vlade, zainteresovane strane, nevladine organizacije i društvo u celini;
- razradi obim zakonodavstva, politika i prakse koji je neophodan za potpunu primenu člana 12;
- istakne pozitivne pristupe u primeni člana 12, oslanjajući se na iskustvo Komiteta stečeno u praćenju njegove primene;
- predloži osnovne zahteve za odgovarajuće načine posvećivanja dužne pažnje mišljenju dece o svim pitanjima koja ih se tiču.

III. PRAVO DETETA DA BUDE SASLUŠANO: PRAVO POJEDINAČNOG DETETA I PRAVO GRUPA DECE

9. Ovaj Opšti komentar strukturisan je u skladu sa razlikovanjem koje Komitet pravi između prava pojedinačnog deteta da bude saslušano i prava grupa dece da budu saslušane (na primer, školskog odeljenja, dece iz jednog naselja, dece jedne države, dece sa smetnjama u razvoju ili devojčica). Ovo razlikovanje je značajno zato što Konvencija propisuje da države članice moraju obezbediti pravo deteta da bude saslušano u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću (videti pravnu analizu stavova 1. i 2. člana 12 u nastavku).

10. Uzrast i zrelost mogu se procenjivati kako kada se sasluša pojedinačno dete, tako i kada grupa dece odluči da izrazi svoje mišljenje. Procena uzrasta i zrelosti deteta lakša je kada je grupa deo trajne strukture, kao što su porodica, školsko odeljenje ili stanovnici određenog naselja, a teža kada deca zajednički izražavaju svoje mišljenje. Međutim, čak i kada postoje teškoće u proceni uzrasta i zrelosti, države članice treba da posmatraju decu kao grupu koja ima pravo da bude saslušana, te Komitet snažno preporučuje da ulože sve napore kako bi saslušale ili zatražile mišljenje dece koja govore kao grupa.

11. Države članice treba da podstiču dete da slobodno formira svoje mišljenje i da obezbede okruženje koje detetu omogućava ostvarivanje prava da bude saslušano.

12. Mišljenja dece mogu pružiti značajne uvide i iskustva i treba ih uzeti u obzir prilikom donošenja odluka, kreiranja politika, izrade zakona i/ili mera, kao i prilikom njihove evaluacije.

13. Ovi procesi se uobičajeno nazivaju participacijom. Ostvarivanje prava deteta, odnosno dece, da budu saslušana predstavlja ključni element tih procesa. Pojam participacije naglašava da uključivanje dece ne treba da bude jednokratni čin, već polazna tačka za intenzivnu razmenu između dece i odraslih o razvoju politika, programa i mera u svim oblastima koje su od značaja za život dece.

14. U odeljku A (Pravna analiza) ovog Opšteg komentara Komitet razmatra pravo pojedinačnog deteta da bude saslušano. U odeljku C (Primena prava deteta da bude saslušano u različitim okruženjima i situacijama) Komitet razmatra pravo da bude saslušano kako pojedinačnog deteta, tako i grupa dece.

A. Pravna analiza

15. Član 12. Konvencije utvrđuje pravo svakog deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču, kao i pravo da se tom mišljenju posveti dužna pažnja, u skladu sa uzrastom i zrelošću deteta. Ovo pravo nameće jasnu pravnu obavezu državama članicama da priznaju to pravo i obezbede njegovu primenu tako što će saslušati mišljenje deteta i posvetiti mu dužnu pažnju. Ova obaveza zahteva da države članice, u skladu sa svojim pravosudnim sistemom, ili neposredno garantuju ovo pravo ili usvoje, odnosno izmene zakone kako bi dete moglo u potpunosti da ga ostvaruje.

16. Međutim, dete ima pravo i da ne koristi ovo pravo. Izražavanje mišljenja predstavlja izbor deteta, a ne njegovu obavezu. Države članice moraju obezbediti da dete dobije sve potrebne informacije i savete kako bi moglo da donese odluku koja je u njegovom najboljem interesu.

17. Kao opšti princip, član 12. nalaže da države članice treba da nastoje da tumačenje i primena svih ostalih prava sadržanih u Konvenciji budu vođeni ovim principom.³

18. Član 12. potvrđuje da je dete nosilac prava koja utiču na njegov život, a ne samo prava koja proizlaze iz njegove ranjivosti (zaštita) ili zavisnosti od odraslih (obezbeđivanje).⁴ Konvencija priznaje dete kao nosioca prava, a gotovo univerzalna ratifikacija ovog međunarodnog instrumenta od strane država članica dodatno potvrđuje taj status deteta, koji je jasno izražen u članu 12.

1. Doslovna analiza člana 12.

(a) Stav 1. člana 12.

(i) „Obezbediti“

³ Videti Opšti komentar Komiteta br. 5 (2003) o opštim merama primene Konvencije o pravima deteta (CRC/GC/2003/5).

⁴ Konvencija se često opisuje kroz tri „P“: *provision* (obezbeđivanje), *protection* (zaštita) i *participation* (participacija).

19. Stav 1. člana 12. propisuje da će države članice „obezbediti“ pravo deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje. Izraz „obezbediti“ predstavlja pravni termin naročite snage koji državama članicama ne ostavlja prostor za slobodnu procenu. Shodno tome, države članice imaju strogu obavezu da preduzmu odgovarajuće mere kako bi ovo pravo bilo u potpunosti ostvareno za svu decu. Ova obaveza obuhvata dva elementa: uspostavljanje mehanizama koji omogućavaju da se mišljenje deteta zatraži u svim pitanjima koja ga se tiču i obezbeđivanje da se tom mišljenju posveti dužna pažnja.

(ii) „Sposobno da formira sopstveno mišljenje“

20. Države članice obezbeđuju pravo da bude saslušano svakom detetu koje je „sposobno da formira sopstveno mišljenje“. Ovu formulaciju ne treba posmatrati kao ograničenje, već kao obavezu država članica da u najvećoj mogućoj meri procene sposobnost deteta da formira samostalno mišljenje. To znači da države članice ne mogu polaziti od pretpostavke da dete nije sposobno da izrazi sopstveno mišljenje. Naprotiv, države članice treba da polaze od pretpostavke da je dete sposobno da formira sopstveno mišljenje i da priznaju njegovo pravo da to mišljenje izrazi; nije na detetu da najpre dokazuje svoju sposobnost.

21. Komitet naglašava da član 12. ne propisuje starosnu granicu za ostvarivanje prava deteta da izrazi svoje mišljenje i odvrća države članice od uvođenja starosnih granica, bilo zakonom bilo u praksi, koje bi ograničavale pravo deteta da bude saslušano o svim pitanjima koja ga se tiču. U tom smislu Komitet posebno naglašava sledeće:

- Kao prvo, u svojim preporukama nakon Dana opšte rasprave o ostvarivanju prava deteta u ranom detinjstvu, održanog 2004. godine, Komitet je naglasio da je koncept deteta kao nosioca prava „... ukorenjen u svakodnevnom životu deteta od njegovog najranijeg uzrasta“.⁵ Istraživanja pokazuju da su deca sposobna da formiraju mišljenje od najranijeg uzrasta, čak i kada ga ne mogu izraziti verbalno.⁶ Stoga puna primena člana 12. zahteva priznavanje i uvažavanje neverbalnih oblika komunikacije, uključujući igru, govor tela, izraze lica, crtanje i slikanje, putem kojih veoma mala deca pokazuju razumevanje, izbore i sklonosti.
- Kao drugo, nije neophodno da dete ima sveobuhvatno znanje o svim aspektima pitanja koje ga se tiče, već da poseduje dovoljno razumevanja da može na odgovarajući način da formira sopstveno mišljenje o tom pitanju.
- Kao treće, države članice imaju obavezu da obezbede ostvarivanje ovog prava i za decu koja imaju teškoće da se njihov glas čuje. Na primer, deci sa invaliditetom treba obezbediti i omogućiti korišćenje svih oblika komunikacije neophodnih za izražavanje njihovog mišljenja. Takođe, potrebno je uložiti napore kako bi se priznalo pravo na izražavanje mišljenja dece koja pripadaju manjinama, autohtonim narodima i migrantima, kao i druge dece koja ne govore jezik većine.

⁵ CRC/C/GC/7/Rev.1, stav 14.

⁶ Lansdown, G., *The Evolving Capacities of the Child*, Innocenti Research Centre, UNICEF/Save the Children, Florence, 2005.

-
- Konačno, države članice moraju biti svesne mogućih negativnih posledica nepažljive primene ovog prava, naročito u slučajevima veoma male dece ili kada je dete bilo žrtva krivičnog dela, seksualnog zlostavljanja, nasilja ili drugih oblika zlostavljanja. Države članice moraju preduzeti sve neophodne mere kako bi se pravo deteta da bude saslušano ostvarivalo uz puno poštovanje njegove zaštite.

(iii) „Pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje“

22. Dete ima pravo „da slobodno izrazi svoje mišljenje“. Izraz „slobodno“ znači da dete može izraziti svoje mišljenje bez pritiska i da može da izabere da li želi ili ne želi da ostvari svoje pravo da bude saslušano. „Slobodno“ takođe znači da se detetom ne sme manipulirati niti ono sme biti izloženo neprimerenom uticaju ili pritisku. Pored toga, pojam „slobodno“ suštinski je povezan sa detetovim „sopstvenim“ mišljenjem: dete ima pravo da izrazi svoje mišljenje, a ne mišljenje drugih.

23. Države članice moraju obezbediti uslove za izražavanje mišljenja koji uvažavaju individualne i društvene okolnosti deteta, kao i okruženje u kojem se dete oseća uvaženo i sigurno kada slobodno izražava svoje mišljenje.

24. Komitet naglašava da dete ne treba saslušavati češće nego što je to neophodno, naročito kada se razmatraju traumatični događaji. „Saslušanje“ deteta predstavlja zahtevan proces koji može imati traumatičan uticaj na dete.

25. Ostvarivanje prava deteta da izrazi svoje mišljenje zahteva da dete od osoba odgovornih za njegovo saslušanje, kao i od svojih roditelja ili staratelja, dobije informacije o pitanju o kojem se odlučuje, mogućim opcijama i odlukama koje mogu biti donete, kao i o njihovim mogućim posledicama. Dete takođe mora biti obavešteno o uslovima pod kojima će biti pozvano da izrazi svoje mišljenje. Ovo pravo na informisanje od suštinskog je značaja jer predstavlja preduslov za donošenje informisanih odluka od strane deteta.

(iv) „O svim pitanjima koja se tiču deteta“

26. Države članice moraju obezbediti da dete može da izrazi svoje mišljenje „o svim pitanjima koja ga se tiču“. Ovo predstavlja drugi uslov za ostvarivanje ovog prava: dete mora biti saslušano kada se pitanje o kojem se raspravlja tiče deteta. Ovaj osnovni uslov mora se poštovati i tumačiti široko.

27. Otvorena radna grupa koju je osnovala Komisija za ljudska prava radi izrade teksta Konvencije odbacila je predlog da se ova pitanja definišu listom koja bi ograničila razmatranje mišljenja deteta ili dece. Umesto toga, odlučeno je da se pravo deteta da bude saslušano odnosi na „sva pitanja koja se tiču deteta“. Komitet je zabrinut zbog toga što se deci često uskraćuje pravo da budu saslušane, iako je očigledno da se pitanje koje se razmatra odnosi na njih i da su sposobna da izraze svoje mišljenje o njemu. Iako Komitet podržava široko tumačenje izraza „pitanja koja se tiču deteta“, koje obuhvata i pitanja koja nisu izričito navedena u Konvenciji, on prihvata da je izraz „koja se tiču deteta“ dodat kako bi se razjasnilo da nije postojala namera da se uspostavi opšti politički mandat. Međutim, praksa, uključujući i Svetski samit za decu, pokazuje da široko tumačenje pitanja koja se tiču deteta i dece doprinosi uključivanju dece u društvene procese u njihovoj zajednici i društvu. Stoga države članice treba pažljivo da saslušaju mišljenja dece kad god njihova perspektiva može doprineti kvalitetnijim rešenjima.

(v) „Pri čemu se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta“

28. Mišljenju deteta mora se „posvetiti dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta“. Ova odredba odnosi se na sposobnost deteta, koju je potrebno proceniti kako bi se njegovom mišljenju posvetila dužna pažnja ili kako bi se detetu objasnilo na koji način je njegovo mišljenje uticalo na ishod postupka. Član 12. jasno propisuje da nije dovoljno samo saslušati dete; njegovo mišljenje mora se ozbiljno razmotriti kada je dete sposobno da formira sopstveno mišljenje.

29. Time što zahteva da se mišljenju deteta posveti dužna pažnja u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću, član 12. jasno stavlja do znanja da sam uzrast ne može biti jedini kriterijum za određivanje značaja mišljenja deteta. Nivo razumevanja dece nije jednoobrazno povezan sa njihovim biološkim uzrastom. Istraživanja su pokazala da informacije, iskustvo, okruženje, društvena i kulturna očekivanja, kao i nivo podrške, doprinose razvoju sposobnosti deteta da formira sopstveno mišljenje. Iz tog razloga, mišljenje deteta mora se procenjivati u svakom pojedinačnom slučaju.

30. Zrelost se odnosi na sposobnost razumevanja i procene posledica određenog pitanja i stoga se mora uzeti u obzir prilikom procene individualne sposobnosti deteta. Zrelost je teško definisati; u kontekstu člana 12. ona predstavlja sposobnost deteta da na razuman i samostalan način izrazi svoje mišljenje o određenim pitanjima. Takođe treba uzeti u obzir i uticaj koji određeno pitanje ima na dete. Što su posledice odluke po život deteta značajnije, to je važnija odgovarajuća procena zrelosti tog deteta.

31. Potrebno je uzeti u obzir i koncept razvojnih sposobnosti deteta, kao i usmeravanje i vođenje od strane roditelja (videti stav 84. i odeljak C u nastavku).

(b) Stav 2. člana 12.

(i) Pravo „da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta“

32. Stav 2. člana 12. precizira da se detetu mora pružiti mogućnost da bude saslušano, naročito „u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta“. Komitet naglašava da se ova odredba primenjuje na sve relevantne sudske postupke koji se tiču deteta, bez ograničenja, uključujući, na primer, razvod ili razdvajanje roditelja, starateljstvo, brigu o detetu i usvojenje, decu u sukobu sa zakonom, decu žrtve fizičkog ili psihičkog nasilja, seksualnog zlostavljanja ili drugih krivičnih dela, zdravstvenu zaštitu, socijalnu sigurnost, decu bez pratnje, decu koja traže azil i decu izbeglice, kao i decu koja su žrtve oružanih sukoba i drugih vanrednih situacija. Tipični upravni postupci obuhvataju, na primer, odluke koje se odnose na obrazovanje, zdravlje, životnu sredinu, uslove života ili zaštitu deteta. Obe vrste postupaka mogu uključivati alternativne mehanizme rešavanja sporova, kao što su medijacija i arbitraža.

33. Pravo da bude saslušano primenjuje se kako na postupke koje je pokrenulo samo dete, kao što su pritužbe zbog zlostavljanja ili žalbe zbog isključenja iz škole, tako i na postupke koje su pokrenula druga lica, a koji utiču na dete, kao što su razvod roditelja ili usvojenje. Komitet podstiče države članice da usvoje zakonske mere kojima će se od donosilaca odluka u sudskim

i administrativnim postupcima zahtevati da objasne u kojoj meri su uzeli u obzir mišljenje deteta i kakve posledice njihova odluka ima po dete.

34. Dete ne može biti delotvorno saslušano ukoliko je okruženje zastrašujuće, neprijateljsko, neosetljivo ili neprilagođeno njegovom uzrastu. Postupci moraju biti pristupačni i prilagođeni detetu. Posebnu pažnju treba posvetiti pružanju informacija na način prilagođen deci, odgovarajućoj podršci za samostalno zastupanje, odgovarajuće obučenom osoblju, uređenju sudnica, odeći sudija i advokata, zaštitnim paravanima i odvojenim čekaonicama.

(ii) „Neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa“

35. Kada dete odluči da želi da bude saslušano, ono treba da odluči i na koji način će biti saslušano: „neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa“. Komitet preporučuje da se detetu, kad god je to moguće, pruži mogućnost da bude neposredno saslušano u svakom postupku.

36. Zastupnik može biti jedan ili oba roditelja, advokat ili drugo odgovarajuće lice (između ostalog, socijalni radnik). Međutim, treba naglasiti da u mnogim slučajevima (građanskim, krivičnim ili upravnim postupcima) može postojati sukob interesa između deteta i njegovog najbližeg zastupnika (roditelja). Ako se dete saslušava preko zastupnika, od suštinskog je značaja da zastupnik verno prenese mišljenje deteta donosiocu odluke. Način zastupanja treba da odredi dete (ili odgovarajući organ kada je to potrebno), u skladu sa posebnim okolnostima konkretnog slučaja. Zastupnici moraju imati dovoljno znanja i razumevanja različitih aspekata procesa donošenja odluka, kao i iskustva u radu sa decom.

37. Zastupnik mora biti svestan da zastupa isključivo interese deteta, a ne interese drugih lica (roditelja), institucija ili organa (na primer, ustanove za brigu o deci, organa uprave ili društva). Potrebno je razviti kodekse ponašanja za zastupnike koji su imenovani da zastupaju mišljenje deteta.

(iii) „Na način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona“

38. Mogućnost zastupanja mora biti obezbeđena „na način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona“. Ovu odredbu ne treba tumačiti kao dopuštenje za primenu procesnog zakonodavstva koje ograničava ili sprečava ostvarivanje ovog osnovnog prava. Naprotiv, države članice se podstiču da poštuju osnovna načela pravičnog postupka, kao što su pravo na odbranu i pravo pristupa spisima predmeta.

39. Ako se procesna pravila ne poštuju, odluka suda ili upravnog organa može biti osporena i ukinuta, zamenjena ili vraćena na ponovno odlučivanje.

2. Koraci u ostvarivanju prava deteta da bude saslušano

40. Ostvarivanje prava garantovanih u oba stava člana 12. zahteva pet koraka koji se moraju preduzeti kako bi se delotvorno ostvarilo pravo deteta da bude saslušano o svim pitanjima koja ga se tiču, odnosno kada je dete pozvano da izrazi svoje mišljenje u formalnom postupku ili u drugim okolnostima. Ovi zahtevi moraju se primenjivati na način koji odgovara konkretnom kontekstu.

(a) Priprema

41. Lica odgovorna za saslušanje deteta moraju obezbediti da dete bude informisano o svom pravu da izrazi mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču i, naročito, u svim sudskim i upravnim postupcima odlučivanja, kao i o mogućem uticaju njegovog mišljenja na ishod postupka. Dete takođe mora biti obavješteno o mogućnosti da svoje mišljenje iznese neposredno ili preko zastupnika. Ono mora biti upoznato sa mogućim posledicama svog izbora. Donosilac odluke mora na odgovarajući način pripremiti dete za saslušanje, objašnjavajući mu kako, gde i kada će saslušanje biti održano, ko će mu prisustvovati, pri čemu treba uzeti u obzir mišljenje deteta.

(b) Saslušanje

42. Okruženje u kojem dete ostvaruje svoje pravo da bude saslušano mora biti podsticajno i ohrabrujuće, kako bi dete bilo sigurno da je odrasla osoba odgovorna za saslušanje spremna da ga sasluša i ozbiljno razmotri ono što je dete odlučilo da kaže. Osoba koja sasluša dete može biti odrasla osoba neposredno uključena u pitanje koje se tiče deteta (na primer nastavnik, socijalni radnik ili pružalac nege), donosilac odluke u ustanovi (na primer direktor, rukovodilac ili sudija) ili stručnjak (na primer psiholog ili lekar).

43. Iskustvo pokazuje da saslušanje treba da ima oblik dijaloga, a ne jednostranog ispitivanja. Poželjno je da dete bude saslušano u poverljivom okruženju, a ne u sudnici.

(c) Procena sposobnosti deteta

44. Mišljenju deteta mora se posvetiti dužna pažnja kada procena pokaže da je dete sposobno da formira sopstveno mišljenje. Ako je dete sposobno da formira sopstveno mišljenje na razuman i samostalan način, donosilac odluke mora njegovo mišljenje smatrati značajnim činiocem u procesu odlučivanja. Potrebno je razviti odgovarajuće metode za procenu sposobnosti deteta.

(d) Obaveštavanje o tome kako je mišljenje deteta uzeto u obzir (povratna informacija)

45. Budući da dete ima pravo da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja, donosilac odluke mora obavestiti dete o ishodu postupka i objasniti mu na koji način je njegovo mišljenje uzeto u obzir. Ova povratna informacija predstavlja garanciju da saslušanje deteta nije bilo samo formalnost, već da je njegovo mišljenje ozbiljno razmotreno. Takva informacija može podstaći dete da prihvati odluku, da je ospori ili da iznese drugačiji predlog, a u slučaju sudskog ili upravnog postupka i da uloži žalbu.

(e) Pritužbe, pravni lekovi i naknada

46. Kada se pravo deteta da bude saslušano ili da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja zanemari ili povredi, zakonodavstvo treba da obezbedi postupke za podnošenje pritužbi i odgovarajuće pravne lekove.⁷ Deca treba da imaju mogućnost da se obrate ombudsmanu ili

⁷ Videti Opšti komentar Komiteta br. 5 (2003) o opštim merama primene Konvencije o pravima deteta, stav 24.

drugom nezavisnom telu sa sličnim ovlašćenjima za prava deteta, uključujući i u školama i ustanovama za dnevni boravak, kako bi mogla da podnesu pritužbu. Deca treba da znaju ko su ta lica i kako mogu da im se obrate. U slučaju porodičnih sporova koji se odnose na uvažavanje mišljenja deteta, dete bi trebalo da ima mogućnost da se obrati licu zaposlenom u centru za mlade u svojoj zajednici.

47. Ako se u sudskim ili upravnim postupcima povredi pravo deteta da bude saslušano (član 12. stav 2), dete mora imati pristup postupcima žalbe i pritužbe kojima se obezbeđuju pravni lekovi za povredu tog prava. Postupci za podnošenje pritužbi moraju sadržati pouzdane mehanizme koji će obezbediti da deca njihovim korišćenjem ne budu izložena riziku od nasilja ili kažnjavanja.

3. Obaveze država članica

(a) Osnovne obaveze država članica

48. Pravo deteta da bude saslušano obavezuje države članice da preispitaju ili dopune svoje zakonodavstvo kako bi uspostavile mehanizme kojima se deci obezbeđuje pristup odgovarajućim informacijama, odgovarajuća podrška kada je potrebna, povratna informacija o tome na koji način je njihovo mišljenje uzeto u obzir, kao i postupci za podnošenje pritužbi, korišćenje pravnih lekova i ostvarivanje naknade.

49. Radi ispunjavanja ovih obaveza, države članice treba da usvoje sledeće mere:

- preispitaju i povuku rezerve i izjave u vezi sa članom 12;
- uspostave nezavisne nacionalne institucije za ljudska prava, kao što su ombudsman za decu ili poverenik za prava deteta, sa širokim ovlašćenjima u oblasti prava deteta;⁸
- obezbede obuku o članu 12. i njegovoj primeni u praksi za sve stručnjake koji rade sa decom i za decu, uključujući advokate, sudije, policijske službenike, socijalne radnike, zaposlene u lokalnim zajednicama, psihologe, pružaoce nege, zaposlene u ustanovama za izvršenje sankcija i ustanovama za smeštaj dece, nastavnike na svim nivoima obrazovanja, lekare, medicinske sestre i druge zdravstvene radnike, državne službenike i javne funkcionere, službenike nadležne za pitanja azila i tradicionalne lidere;
- obezbede odgovarajuće uslove za pružanje podrške i ohrabrivanje dece da izraze svoje mišljenje, kao i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja, kroz zakone, politike i institucionalnu praksu, uz redovno praćenje njihove delotvornosti;
- suprotstavljaju se negativnim stavovima koji ometaju puno ostvarivanje prava deteta da bude saslušano, putem javnih kampanja u kojima učestvuju nosioci javnih funkcija, mediji i drugi relevantni akteri, radi promene uvreženih društvenih shvatanja o deci.

⁸ Videti Opšti komentar Komiteta br. 2 (2002) o ulozi nezavisnih nacionalnih institucija za ljudska prava u unapređenju i zaštiti prava deteta.

(b) Posebne obaveze u vezi sa sudskim i upravnim postupcima

(i) Pravo deteta da bude saslušano u građanskim sudskim postupcima

Razvod i razdvajanje roditelja

50. U nastavku su navedena glavna pitanja u vezi sa pravom deteta da bude saslušano u građanskim sudskim postupcima.

51. U slučajevima razdvajanja i razvoda roditelja, deca iz te porodice nesumnjivo su pogođena odlukama koje donose sudovi. O pitanjima izdržavanja deteta, vršenja roditeljskog prava i ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom odlučuje sudija, bilo u sudskom postupku bilo u postupku sudske medijacije. U mnogim državama zakonodavstvo propisuje da sudija, prilikom prestanka zajedničkog života roditelja, mora prvenstveno da vodi računa o najboljem interesu deteta.

52. Iz tog razloga, svi propisi koji uređuju razvod i razdvajanje roditelja treba da garantuju pravo deteta da bude saslušano od strane donosioca odluke, kao i u postupku medijacije. Pojedina zakonodavstva propisuju, bilo zakonom bilo kroz sudsku praksu, uzrast u kojem se smatra da je dete sposobno da izrazi svoje mišljenje. Međutim, Konvencija zahteva da se ovo pitanje procenjuje od slučaja do slučaja, jer zavisi od uzrasta i zrelosti konkretnog deteta i stoga zahteva individualnu procenu njegove sposobnosti.

Odvajanje od roditelja i alternativna briga o deci

53. Kad god se razmatra odluka o izdvajanju deteta iz porodice zbog toga što je dete žrtva zlostavljanja ili zanemarivanja u porodici, mišljenje deteta mora se uzeti u obzir kako bi se utvrdio njegov najbolji interes. Postupak može biti pokrenut na osnovu prijave deteta, drugog člana porodice ili člana zajednice koji sumnja na zlostavljanje ili zanemarivanje deteta u porodici.

54. Iskustvo Komiteta pokazuje da se u državama članicama pravo deteta da bude saslušano ne poštuje uvek u dovoljnoj meri. Komitet preporučuje državama članicama da u zakonima, propisima i smernicama obezbede da se mišljenje deteta traži i uzima u obzir, uključujući i prilikom donošenja odluka o smeštaju u hraniteljsku porodicu, izradi i preispitivanju plana staranja, kao i tokom poseta roditeljima i porodici.

Usvojenje i kafala prema islamskom pravu

55. Kada se razmatra usvojenje deteta ili njegovo zbrinjavanje putem *kafalah* prema islamskom pravu, a naročito kada se donosi konačna odluka o usvojenju ili smeštaju deteta putem *kafalah*, mišljenje deteta mora imati odlučujući značaj. Takva odluka ne sme se doneti isključivo na osnovu mišljenja usvojitelja, hranitelja ili staralaca. U svim postupcima usvojenja ili *kafalah*, kad god je to moguće, potrebno je preduzeti sve mere kako bi se obezbedilo da dete bude odgovarajuće pripremljeno i da ima priliku da izrazi svoje mišljenje.

*** Prim. prev.:** *Kafalah* je poseban institut šerijatskog prava kojim se uređuje briga o detetu bez roditeljskog staranja. Ovaj institut ne predstavlja usvojenje u smislu u kojem je ono uređeno u domaćem pravu.

56. Član 21. Konvencije propisuje da najbolji interesi deteta moraju biti od prvenstvenog značaja. U odlukama o usvojenju, *kafalah* ili drugom smeštaju, „najbolji interesi“ deteta ne mogu se utvrditi bez uzimanja u obzir mišljenja deteta. Komitet poziva sve države članice da dete, kada je to moguće, informišu o posledicama usvojenja, *kafalah* ili drugog smeštaja i da zakonom obezbede da se mišljenje deteta sasluša.

(ii) Pravo deteta da bude saslušano u krivičnim sudskim postupcima

57. U krivičnim postupcima, pravo deteta da slobodno izrazi svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču mora se u potpunosti poštovati i primenjivati tokom svake faze postupka krivičnog prava za decu.⁹

Dete učinilac krivičnog dela

58. Stav 2. člana 12. Konvencije propisuje da dete za koje se tvrdi da je izvršilo krivično delo, koje je optuženo ili za koje je utvrđeno da je izvršilo krivično delo, ima pravo da bude saslušano. Ovo pravo mora se u potpunosti poštovati tokom svih faza sudskog postupka, počev od prekrivične faze, kada dete ima pravo da čuti, pa do prava da bude saslušano od strane policije, javnog tužioca i istražnog sudije. Ono se primenjuje i tokom faze suđenja i odlučivanja, kao i tokom izvršenja izrečenih mera.

59. U slučaju primene alternativnih mera (diversion), uključujući medijaciju, detetu se mora pružiti mogućnost da slobodno i dobrovoljno da svoj pristanak, kao i mogućnost da dobije pravni i drugi savet i pomoć radi procene primerenosti i opravdanosti predložene alternativne mere.

60. Da bi moglo delotvorno da učestvuje u postupku, svako dete mora biti bez odlaganja i neposredno obavešteno o optužbama koje mu se stavljaju na teret, na jeziku koji razume, kao i o postupku krivičnog prava za decu i mogućim merama koje sud može izreći. Postupak treba voditi u atmosferi koja detetu omogućava da učestvuje i da se slobodno izražava.

61. Sudski postupak i druga saslušanja deteta u sukobu sa zakonom treba da budu zatvoreni za javnost. Izuzeci od ovog pravila moraju biti veoma ograničeni, jasno propisani nacionalnim zakonom **Dete žrtva i dete svedok**.

62. Detetu koje je žrtva krivičnog dela i detetu koje je svedok u krivičnom postupku mora se pružiti mogućnost da u potpunosti ostvari svoje pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje, u skladu sa Rezolucijom 2005/20 Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija, *Smernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela*.¹⁰

63. To naročito znači da se moraju uložiti svi naponi kako bi se obezbedilo da dete koje je žrtva i/ili svedok bude konsultovano o svim relevantnim pitanjima u vezi sa njegovim učešćem u predmetu koji se razmatra, kao i da mu se omogući da slobodno, na način koji samo izabere, izrazi svoje mišljenje i zabrinutosti u vezi sa svojim učešćem u sudskom postupku.

⁹ Vidi Opšti komentar Komiteta za prava deteta broj 10(2007.) o pravima deteta u malopetničkom pravosuđu (CRC/C/GC/10)

¹⁰ Rezolucija 2005/20 Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija, naročito članovi 8, 19. i 20. Dostupno na: www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf.

64. Pravo deteta koje je žrtva ili svedok povezano je i sa pravom da bude obavešteno o pitanjima kao što su dostupnost zdravstvenih, psiholoških i socijalnih usluga, uloga deteta kao žrtve i/ili svedoka, način na koji se sprovodi „ispitivanje“, postojeći mehanizmi podrške detetu prilikom podnošenja prijave i učešća u istrazi i sudskom postupku, posebno mesto i vreme saslušanja, dostupnost mera zaštite, mogućnosti ostvarivanja naknade i pravnih lekova, kao i mogućnost izjavljivanja pravnih sredstava.

(iii) Pravo deteta da bude saslušano u upravnim postupcima

65. Sve države članice treba da u svom zakonodavstvu razviju upravne postupke koji odražavaju zahteve iz člana 12. i obezbeđuju pravo deteta da bude saslušano, naročito u svim pojedinačnim odlukama koje se odnose na njegovo obrazovanje, zdravlje, životnu sredinu, uslove života, zaštitu ili druge oblasti koje neposredno utiču na njegov život.

66. Veća je verovatnoća da će deca učestvovati u upravnim nego u sudskim postupcima, jer su upravni postupci manje formalni, fleksibilniji i relativno ih je lako urediti zakonom i drugim propisima. Ti postupci moraju biti prilagođeni detetu i pristupačni.

67. Posebni primeri upravnih postupaka koji su od značaja za decu uključuju mehanizme za rešavanje pitanja školske discipline (na primer, privremeno udaljenje iz škole ili isključenje iz škole), odbijanje izdavanja školskih svedočanstava i pitanja koja se odnose na uspeh u školovanju, disciplinske mere i odbijanje odobravanja određenih pogodnosti u ustanovama za izvršenje zavodskih sankcija za maloletnike, zahteve za azil dece bez pratnje i zahteve za izdavanje vozačke dozvole. U svim ovim postupcima dete treba da ima pravo da bude saslušano i da uživa druga prava „u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog prava“.

B. Pravo deteta da bude saslušano i njegova povezanost sa drugim odredbama Konvencije

68. Kao jedno od opštih načela Konvencije, član 12. povezan je sa ostalim opštim načelima Konvencije, kao što su član 2. (pravo na nediskriminaciju), član 6. (pravo na život, opstanak i razvoj), a naročito je međuzavisan sa članom 3. (najbolji interesi deteta kao prvenstveno merilo). Ovaj član je takođe usko povezan sa odredbama koje se odnose na građanska prava i slobode, posebno sa članom 13. (pravo na slobodu izražavanja) i članom 17. (pravo na pristup informacijama). Pored toga, član 12. povezan je sa svim drugim odredbama Konvencije, koje se ne mogu u potpunosti primeniti ukoliko se dete ne poštuje kao nosilac prava sa sopstvenim mišljenjem o pravima garantovanim tim odredbama i njihovoj primeni.

69. Poseban značaj ima povezanost člana 12. sa članom 5. (razvojne mogućnosti deteta i odgovarajuće usmeravanje i vođenje od strane roditelja; videti stav 84. ovog Opšteg komentara), budući da je od ključnog značaja da usmeravanje koje pružaju roditelji bude u skladu sa razvojnim mogućnostima deteta.

1. Članovi 12. i 3.

70. Svrha člana 3. jeste da obezbedi da u svim aktivnostima koje se odnose na decu, bilo da ih preduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, upravni organi ili zakonodavna tela, najbolji interesi deteta budu od prvenstvenog značaja. To znači da svaka aktivnost koja se preduzima u ime deteta mora poštovati njegove najbolje interese. Najbolji

interesi deteta imaju prirodu procesnog prava koje obavezuje države članice da u postupak odlučivanja uključe odgovarajuće korake kako bi se obezbedilo da se najbolji interesi deteta uzmu u obzir. Konvencija obavezuje države članice da obezbede da lica odgovorna za takve aktivnosti saslušaju dete, u skladu sa članom 12. Ovaj korak je obavezan.

71. Najbolji interesi deteta, utvrđeni nakon konsultovanja sa detetom, nisu jedini činilac koji treba uzeti u obzir u postupanju ustanova, organa i uprave. Međutim, oni su od presudnog značaja, kao i mišljenje deteta.

72. Član 3. odnosi se na pojedinačne slučajeve, ali izričito zahteva i da se najbolji interesi dece kao grupe uzimaju u obzir u svim aktivnostima koje se odnose na decu. Shodno tome, države članice imaju obavezu da prilikom utvrđivanja najboljih interesa uzmu u obzir ne samo individualnu situaciju svakog deteta, već i interese dece kao grupe. Pored toga, države članice moraju preispitivati aktivnosti privatnih i javnih ustanova, organa vlasti, kao i zakonodavnih tela. Proširenje ove obaveze na „zakonodavna tela“ jasno ukazuje da svaki zakon, propis ili drugo pravilo koje se odnosi na decu mora biti vođeno kriterijumom „najboljih interesa“ deteta.

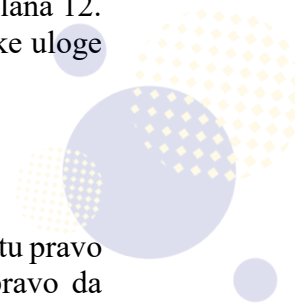
73. Nema sumnje da najbolji interesi dece kao definisane grupe mogu postati predmet kompromisa sa drugim interesima ili pravima, na primer interesima drugih grupa dece, odraslih ili društva. Međutim, kada se najbolji interesi pojedinačnog deteta i drugi interesi nađu u sukobu, nadležni organi moraju pažljivo razmotriti interese svih strana i uspostaviti odgovarajuću ravnotežu, vodeći računa da najbolji interesi deteta budu od prvenstvenog značaja.

74. Ne postoji suprotnost između članova 3. i 12, već oni imaju komplementarnu ulogu kao dva opšta načela Konvencije: jedan utvrđuje cilj – ostvarivanje najboljih interesa deteta, a drugi obezbeđuje metodologiju za postizanje tog cilja, kroz saslušanje pojedinačnog deteta ili grupe dece. Zapravo, član 3. ne može se pravilno primeniti ukoliko se ne poštuju elementi člana 12. Isto tako, član 3. jača funkcionalni značaj člana 12, olakšavajući ostvarivanje suštinske uloge dece u svim odlukama koje utiču na njihov život.

2. Članovi 12, 2. i 6.

75. Pravo na nediskriminaciju sadržano u članu 2. Konvencije obezbeđuje svakom detetu pravo da bez diskriminacije ostvaruje sva prava garantovana Konvencijom, uključujući pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja. Države članice moraju preduzeti odgovarajuće mere kako bi sva deca mogla da ostvare ovo pravo, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući rasu, boju kože, pol, jezik, veru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, invaliditet, rođenje ili drugi status deteta, njegovih roditelja ili zakonskih staratelja.

76. Komitet naglašava da države članice moraju preduzeti odgovarajuće mere kako bi obezbedile ostvarivanje prava deteta da bude saslušano za svu decu koja imaju teškoće u ostvarivanju ovog prava. To naročito obuhvata decu sa invaliditetom, decu koja pripadaju manjinskim ili autohtonim zajednicama, decu migrante i drugu decu koja ne govore jezik većine. Posebnu pažnju treba posvetiti i ostvarivanju ovog prava za veoma malu decu, kao i za decu koja pripadaju marginalizovanim ili ugroženim grupama.

77. Član 6. Konvencije priznaje svakom detetu urođeno pravo na život i obavezuje države članice da u najvećoj mogućoj meri obezbede opstanak i razvoj deteta. Komitet podseća da pojam razvoja treba tumačiti u njegovom najširem smislu, kao celovit koncept koji obuhvata fizički, mentalni, duhovni, moralni, psihološki i socijalni razvoj deteta.

78. Komitet ističe da je jedan od načina za podsticanje punog razvoja ličnosti i razvojnih mogućnosti deteta upravo poštovanje njegovog prava da bude saslušano u skladu sa članom 12. Konvencije.

79. Član 6. Konvencije o pravima deteta priznaje da svako dete ima urođeno pravo na život i da su države članice dužne da u najvećoj mogućoj meri obezbede opstanak i razvoj deteta. Komitet ukazuje na značaj unapređivanja mogućnosti za ostvarivanje prava deteta da bude saslušano, jer je participacija deteta sredstvo za podsticanje punog razvoja ličnosti i razvojnih mogućnosti deteta, u skladu sa članom 6. i ciljevima obrazovanja sadržanim u članu 29.

3. Članovi 12, 13. i 17.

80. Član 13, koji se odnosi na pravo na slobodu izražavanja, i član 17, koji se odnosi na pristup informacijama, predstavljaju ključne pretpostavke za delotvorno ostvarivanje prava deteta da bude saslušano. Ovi članovi potvrđuju da su deca nosioci prava i, zajedno sa članom 12, potvrđuju da dete ima pravo da ta prava ostvaruje u svoje ime, u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima.

81. Pravo na slobodu izražavanja sadržano u članu 13. često se poistovećuje sa članom 12. Međutim, iako su ova dva člana usko povezana, oni uređuju različita prava. Sloboda izražavanja odnosi se na pravo da se imaju i izražavaju mišljenja, kao i da se traže i primaju informacije putem bilo kog sredstva informisanja. Njome se potvrđuje pravo deteta da država članica ne ograničava mišljenja koja ono ima ili izražava. Shodno tome, obaveza država članica jeste da se uzdrže od mešanja u izražavanje tih mišljenja ili u pristup informacijama, uz istovremeno obezbeđivanje prava na pristup sredstvima komunikacije i javnoj raspravi. Nasuprot tome, član 12. odnosi se na pravo deteta da izrazi svoje mišljenje upravo o pitanjima koja ga se tiču, kao i na pravo da učestvuje u postupcima i donošenju odluka koje utiču na njegov život. Član 12. nameće državama članicama obavezu da uspostave pravni okvir i mehanizme neophodne za omogućavanje aktivnog učešća deteta u svim postupcima koji ga se tiču i u donošenju odluka, kao i da ispune obavezu da mišljenju deteta, kada je izraženo, posvete dužnu pažnju. Sloboda izražavanja iz člana 13. ne podrazumeva takvu obavezu angažovanja ili odgovora država članica. Međutim, stvaranje okruženja u kojem se poštuje pravo dece da izraze svoje mišljenje, u skladu sa članom 12, doprinosi i razvoju njihovih sposobnosti da ostvaruju pravo na slobodu izražavanja.

82. Ostvarivanje prava deteta na pristup informacijama, u skladu sa članom 17, u velikoj meri predstavlja preduslov za delotvorno ostvarivanje prava na izražavanje mišljenja. Deci je potreban pristup informacijama o svim pitanjima koja ih se tiču, u oblicima prilagođenim njihovom uzrastu i razvojnim mogućnostima. To se, na primer, odnosi na informacije o njihovim pravima, svim postupcima koji ih se tiču, nacionalnom zakonodavstvu, propisima i politikama, lokalnim službama, kao i postupcima za žalbe i druga pravna sredstva. U skladu sa članovima 17. i 42, države članice treba da uključe prava deteta u školske nastavne programe.

83. Komitet takođe podseća države članice da su mediji važno sredstvo kako za podizanje svesti o pravu dece da izraze svoje mišljenje, tako i za pružanje mogućnosti da svoja mišljenja javno iznesu. Komitet poziva različite oblike medija da izdvoje više sredstava za uključivanje dece u razvoj programa i za stvaranje mogućnosti da deca razvijaju i vode medijske inicijative posvećene svojim pravima.¹¹

4. Članovi 12. i 5.

84. Član 5. Konvencije propisuje da države članice poštuju odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, zakonskih staratelja ili članova šire porodice ili zajednice, u skladu sa lokalnim običajima, da pružaju usmeravanje i vođenje detetu u ostvarivanju prava priznatih Konvencijom. Shodno tome, dete ima pravo na usmeravanje i vođenje, kojima se nadoknađuje nedostatak znanja, iskustva i razumevanja deteta, a koja su ograničena njegovim razvojnim mogućnostima, kako je predviđeno ovim članom. Što dete više zna, što više iskustva stiče i što bolje razume, to roditelj, zakonski staratelj ili druga lica koja su po zakonu odgovorna za dete treba više da usmeravanje i vođenje pretvaraju u podsećanje i savetovanje, a kasnije u razmenu mišljenja na ravnopravnoj osnovi. Do ove promene neće doći u jednom određenom trenutku razvoja deteta, već će se ona postepeno odvijati kako se dete podstiče da iznosi svoje mišljenje.

85. Ovakav pristup dodatno je osnažen članom 12. Konvencije, koji propisuje da se mišljenju deteta mora posvetiti dužna pažnja kad god je dete sposobno da formira sopstveno mišljenje. Drugim rečima, kako dete stiče razvojne mogućnosti, tako stiče pravo i na sve veći stepen odgovornosti za uređivanje pitanja koja ga se tiču.¹²

5. Član 12. i ostvarivanje prava deteta uopšte

86. Pored članova razmatranih u prethodnim stavovima, većina drugih odredaba Konvencije zahteva i podstiče uključivanje dece u pitanja koja ih se tiču. Za ove različite oblike uključivanja uobičajeno se koristi pojam participacije. Nesumnjivo je da član 12. predstavlja okosnicu takvog uključivanja, ali je zahtev da se planiranje, rad i razvoj odvijaju uz konsultovanje sa decom prisutan u celoj Konvenciji.

87. Praksa sprovođenja Konvencije obuhvata širok spektar pitanja, kao što su zdravlje, privreda, obrazovanje ili životna sredina, koja su od značaja ne samo za pojedinačno dete, već i za grupe dece i decu uopšte. Zbog toga je Komitet uvek široko tumačio pojam participacije kako bi uspostavio postupke ne samo za pojedinačnu decu i jasno određene grupe dece, već i za grupe kao što su deca pripadnici autohtonih naroda, deca sa invaliditetom ili deca uopšte, na koju neposredno ili posredno utiču društveni, ekonomski ili kulturni uslovi života u njihovom društvu.

88. Ovo široko shvatanje participacije dece odraženo je u završnom dokumentu usvojenom na dvadeset sedmom specijalnom zasedanju Generalne skupštine pod nazivom „Svet po meri dece“. Države članice su se obavezale da će „razvijati i sprovoditi programe za unapređenje smislene participacije dece, uključujući adolescente, u procesima donošenja odluka, uključujući u porodici i školi, kao i na lokalnom i nacionalnom nivou“ (stav 32, tačka 1).

¹¹ Dan opšte diskusije od deci i medijima (1996.), <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/days-general-discussion>

¹² Opšti komentar broj 5 (2003.) o opštim merama za sprovođenje Konvencije o pravima deteta

Komitet je u svom Opštem komentaru br. 5 o opštim merama za sprovođenje Konvencije o pravima deteta naveo: „Važno je da vlade razviju neposredan odnos sa decom, a ne samo odnos koji se ostvaruje posredstvom nevladinih organizacija (NVO) ili institucija za zaštitu ljudskih prava.“¹³

C. Ostvarivanje prava deteta da bude saslušano u različitim okruženjima i situacijama

89. Pravo deteta da bude saslušano mora se ostvarivati u različitim okruženjima i situacijama u kojima deca odrastaju, razvijaju se i uče. U tim okruženjima i situacijama postoje različita shvatanja deteta i njegove uloge, koja mogu podsticati ili ograničavati učešće dece u svakodnevnim pitanjima i donošenju važnih odluka. Državama članicama na raspolaganju su različiti načini za unapređenje ostvarivanja prava deteta da bude saslušano, koje mogu koristiti radi podsticanja participacije dece.

1. U porodici

90. Porodica u kojoj deca mogu slobodno da izražavaju svoje mišljenje i u kojoj se njihovo mišljenje ozbiljno shvata od najranijeg uzrasta predstavlja važan model i pripremu deteta za ostvarivanje prava da bude saslušano u širem društvu.¹⁴ Takav pristup roditeljstvu doprinosi podsticanju individualnog razvoja, unapređivanju porodičnih odnosa i socijalizaciji deteta, a ima i preventivnu ulogu u zaštiti od svih oblika nasilja u domu i porodici.

91. Konvencija priznaje prava i odgovornosti roditelja ili drugih zakonskih staratelja da pružaju odgovarajuće usmeravanje i vođenje detetu (videti stav 84. ovog Opšteg komentara), ali istovremeno naglašava da je svrha toga da se detetu omogući ostvarivanje njegovih prava i zahteva da se usmeravanje i vođenje pružaju na način koji je u skladu sa razvojnim mogućnostima deteta.

92. Države članice treba da zakonodavstvom i javnim politikama podstiču roditelje, staratelje i lica koja se brinu o deci da saslušaju decu i da njihovim mišljenjima posvete dužnu pažnju u svim pitanjima koja ih se tiču. Roditelje takođe treba podsticati da pružaju podršku deci u ostvarivanju prava da slobodno izražavaju svoje mišljenje i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja na svim nivoima društva.

93. Radi podrške razvoju roditeljskih stilova koji poštuju pravo deteta da bude saslušano, Komitet preporučuje državama članicama da promovišu programe obrazovanja roditelja koji se oslanjaju na postojeće pozitivne obrasce ponašanja i stavove i koji šire informacije o pravima dece i roditelja sadržanim u Konvenciji.

94. Takvi programi treba da obuhvate:

- odnos uzajamnog poštovanja između roditelja i dece;
- uključivanje dece u donošenje odluka;
- značaj posvećivanja dužne pažnje mišljenju svakog člana porodice;
- razumevanje, podsticanje i poštovanje razvojnih mogućnosti deteta;

¹³ *Ibid*, tačka 12.

- načine rešavanja sukobljenih mišljenja u porodici.

95. Ovi programi treba da učvrste načelo da devojčice i dečaci imaju jednako pravo da izražavaju svoje mišljenje.

96. Mediji treba da imaju značajnu ulogu u prenošenju poruke roditeljima da participacija njihove dece ima veliku vrednost za samu decu, njihove porodice i društvo u celini.

2. U alternativnoj brizi

97. Potrebno je uspostaviti mehanizme koji će obezbediti da deca u svim oblicima alternativne brige, uključujući i ustanove, mogu da izražavaju svoje mišljenje i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja u pitanjima koja se odnose na njihov smeštaj, pravila pružanja brige u hraniteljskim porodicama ili ustanovama i njihov svakodnevni život. To podrazumeva:

- zakonodavstvo kojim se detetu obezbeđuje pravo na informacije o svakom smeštaju, planu brige i/ili tretmana, kao i stvarne mogućnosti da izrazi svoje mišljenje i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja tokom celokupnog procesa donošenja odluka;
- zakonodavstvo kojim se obezbeđuje pravo deteta da bude saslušano i da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja prilikom razvoja i uspostavljanja usluga brige po meri deteta;
- uspostavljanje nadležne institucije za nadzor, kao što je zaštitnik prava deteta, poverenik ili inspekcija, radi praćenja poštovanja pravila i propisa kojima se uređuje pružanje brige, zaštite ili tretmana dece u skladu sa obavezama iz člana 3. Takvo telo treba da ima ovlašćenje za nesmetan pristup ustanovama za smeštaj dece (uključujući ustanove za decu u sukobu sa zakonom), da neposredno sasluša mišljenja i zabrinutosti dece i da prati u kojoj meri ustanova uvažava njihova mišljenja i posvećuje im dužnu pažnju;
- uspostavljanje delotvornih mehanizama, na primer predstavničkog saveta dece, koji čine i devojčice i dečaci u ustanovi za smeštaj, sa ovlašćenjem da učestvuju u izradi i sprovođenju politike ustanove i svih njenih pravila.

3. U zdravstvenoj zaštiti

98. Ostvarivanje odredaba Konvencije zahteva poštovanje prava deteta da izrazi svoje mišljenje i da učestvuje u unapređivanju zdravog razvoja i dobrobiti dece. To se odnosi kako na pojedinačne odluke u oblasti zdravstvene zaštite, tako i na učešće dece u oblikovanju zdravstvene politike i zdravstvenih usluga.

99. Komitet ukazuje na nekoliko međusobno povezanih, ali različitih pitanja koja zahtevaju razmatranje u vezi sa učešćem deteta u postupcima i donošenju odluka koje se odnose na njegovu zdravstvenu zaštitu.

100. Decu, uključujući i malu decu, treba uključiti u procese donošenja odluka na način koji je u skladu sa njihovim razvojnim mogućnostima. Potrebno je da dobiju informacije o predloženom lečenju, njegovim mogućim dejstvima i ishodima, uključujući informacije u oblicima koji su primereni i pristupačni deci sa invaliditetom.

101. Države članice treba da usvoje zakone ili druge propise kojima će obezbediti da deca imaju pristup poverljivom medicinskom savetovanju i medicinskim savetima bez saglasnosti roditelja, bez obzira na uzrast deteta, kada je to potrebno radi njegove bezbednosti ili dobrobiti. Takav pristup može biti potreban, na primer, kada je dete izloženo nasilju ili zlostavljanju u porodici, kada mu je potrebno obrazovanje ili usluge u oblasti reproduktivnog zdravlja ili kada postoji sukob između roditelja i deteta u vezi sa pristupom zdravstvenim uslugama. Pravo na savetovanje i pružanje saveta razlikuje se od prava na davanje pristanka na medicinsku intervenciju i ne bi trebalo da bude ograničeno uzrastom.

102. Komitet pozdravlja činjenicu da je u pojedinim državama utvrđen određeni uzrast u kojem pravo na davanje pristanka prelazi na dete i podstiče države članice da razmotre uvođenje takvog zakonodavstva. Na taj način, deca koja su navršila taj uzrast imaju pravo da daju pristanak bez potrebe za pojedinačnom stručnom procenom njihove sposobnosti, nakon konsultovanja nezavisnog i stručnog lica. Međutim, Komitet snažno preporučuje državama članicama da obezbede da se, kada mlađe dete pokaže sposobnost da izrazi informisano mišljenje o svom lečenju, tom mišljenju posveti dužna pažnja.

103. Lekari i zdravstvene ustanove treba deci da pruže jasne i pristupačne informacije o njihovim pravima u vezi sa učešćem u pedijatrijskim istraživanjima i kliničkim ispitivanjima. Deca moraju biti informisana o istraživanju kako bi se, pored drugih procesnih garancija, mogao pribaviti njihov informisani pristanak.

104. Države članice takođe treba da uvedu mere koje će omogućiti deci da svojim mišljenjima i iskustvima doprinesu planiranju i programiranju usluga namenjenih njihovom zdravlju i razvoju. Njihova mišljenja treba tražiti o svim aspektima pružanja zdravstvene zaštite, uključujući koje su usluge potrebne, kako i gde ih je najbolje pružati, diskriminatorne prepreke u pristupu uslugama, kvalitet i odnos zdravstvenih radnika prema deci, kao i načine unapređenja sposobnosti dece da preuzimaju sve veći stepen odgovornosti za sopstveno zdravlje i razvoj. Ove informacije mogu se prikupljati, između ostalog, putem sistema povratnih informacija od dece koja koriste usluge ili učestvuju u istraživanjima i konsultativnim procesima, a mogu se prosleđivati lokalnim ili nacionalnim dečjim savetima ili parlamentima radi izrade standarda i pokazatelja zdravstvenih usluga koje poštuju prava deteta.¹⁴

4. U obrazovanju i školi

105. Poštovanje prava deteta da bude saslušano u obrazovanju od suštinskog je značaja za ostvarivanje prava na obrazovanje. Komitet sa zabrinutošću konstatuje da autoritarnost, diskriminacija, nepoštovanje i nasilje i dalje obeležavaju stvarnost mnogih škola i učionica. Takvo okruženje ne pogoduje izražavanju mišljenja dece niti posvećivanju dužne pažnje tim mišljenjima.

¹⁴ Komitet takođe skreće pažnju na svoj Opšti komentar br. 3 (2003) o HIV/AIDS-u i pravima deteta, st. 11. i 12, kao i na svoj Opšti komentar br. 4 (2003) o zdravlju adolescenata, st. 6.

106. Komitet preporučuje državama članicama da preduzmu mere radi stvaranja mogućnosti da deca izražavaju svoje mišljenje i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja u vezi sa sledećim pitanjima.

107. U svim obrazovnim okruženjima, uključujući programe obrazovanja u ranom detinjstvu, treba podsticati aktivnu ulogu dece u participativnom okruženju za učenje.¹⁵ Nastava i učenje moraju uzimati u obzir životne uslove i životne perspektive dece. Zato obrazovne vlasti treba da uključe mišljenja dece i njihovih roditelja u planiranje nastavnih planova i programa i školskih programa.

108. Obrazovanje o ljudskim pravima može oblikovati motivaciju i ponašanje dece samo ako se ljudska prava poštuju u ustanovama u kojima dete uči, igra se i živi zajedno sa drugom decom i odraslima.¹⁶ Posebno je pravo deteta da bude saslušano u tim ustanovama pod stalnim preispitivanjem od strane same dece, jer ona mogu da uoče da li se njihovim mišljenjima zaista posvećuje dužna pažnja, kako je predviđeno Konvencijom.

109. Participacija dece neophodna je za stvaranje društvene klime u učionici koja podstiče saradnju i uzajamnu podršku potrebne za interaktivno učenje usmereno na dete. Posvećivanje dužne pažnje mišljenjima dece naročito je važno za suzbijanje diskriminacije, sprečavanje vršnjačkog nasilja i izricanje disciplinskih mera. Komitet pozdravlja razvoj vršnjačke edukacije i vršnjačkog savetovanja.

110. Kontinuirana participacija dece u procesima donošenja odluka treba da se ostvaruje, između ostalog, putem odeljenskih zajednica, učeničkih parlamenata i predstavnika učenika u školskim odborima i drugim telima, gde mogu slobodno da izražavaju svoje mišljenje o izradi i sprovođenju školskih politika i pravila ponašanja. Ova prava treba utvrditi zakonom, umesto da njihovo ostvarivanje zavisi od dobre volje organa vlasti, škola ili direktora škola.

111. Van škole, države članice treba da se konsultuju sa decom na lokalnom i nacionalnom nivou o svim aspektima obrazovne politike, uključujući, između ostalog, unapređivanje obrazovnog sistema po meri deteta, formalno i neformalno obrazovanje koje deci pruža „drugu šansu“, nastavne planove i programe, nastavne metode, organizaciju škola, standarde, budžetiranje i sisteme zaštite dece.

112. Komitet podstiče države članice da podrže razvoj nezavisnih učeničkih organizacija koje mogu pomoći deci da kompetentno ostvaruju svoju participativnu ulogu u obrazovnom sistemu.

113. Prilikom donošenja odluka o prelasku na viši nivo obrazovanja ili izboru obrazovnog smera, mora se obezbediti pravo deteta da bude saslušano, jer takve odluke u velikoj meri utiču na njegove najbolje interese. Takve odluke moraju biti podložne upravnom ili sudskom

¹⁵ „Pristup obrazovanju za sve zasnovan na ljudskim pravima: okvir za ostvarivanje prava deteta na obrazovanje i prava u obrazovanju“, UNICEF/UNESCO (2007).

¹⁶ Komitet za prava deteta, Opšti komentar br. 1 (2001) o ciljevima obrazovanja (član 29. stav 1. Konvencije) (CRC/GC/2001/1).

preispitivanju. Pored toga, u disciplinskim postupcima pravo deteta da bude saslušano mora se u potpunosti poštovati.¹⁷ Naročito, odluka o udaljenju deteta sa nastave ili iz škole mora biti podložna sudskom preispitivanju, jer je u suprotnosti sa pravom deteta na obrazovanje.

114. Komitet pozdravlja uvođenje programa škola po meri deteta u mnogim državama, kojima se nastoji obezbediti interaktivno, brižno, zaštitno i participativno okruženje koje priprema decu i adolescente za aktivnu ulogu u društvu i odgovorno građanstvo u njihovim zajednicama.

5. U igri, rekreaciji, sportu i kulturnim aktivnostima

115. Deci su za njihov razvoj i socijalizaciju potrebni igra, rekreacija, fizičke i kulturne aktivnosti. One treba da budu osmišljene uz uvažavanje sklonosti i razvojnih mogućnosti dece. Decu koja su sposobna da izraze svoje mišljenje treba konsultovati o pristupačnosti i primerenosti prostora i sadržaja namenjenih igri i rekreaciji. Veoma malo deci i pojedinoj deci sa invaliditetom, koja nisu u mogućnosti da učestvuju u formalnim konsultativnim procesima, treba obezbediti posebne mogućnosti da izraze svoje želje.

6. Na radnom mestu

116. Deca koja rade u uzrastu mlađem od uzrasta dozvoljenog zakonom i konvencijama Međunarodne organizacije rada br. 138 (1973) i br. 182 (1999) moraju biti saslušana u okruženju prilagođenom detetu kako bi se razumela njihova viđenja sopstvene situacije i njihovih najboljih interesa. Treba ih uključiti u pronalaženje rešenja koje uvažava ekonomska i društveno-strukturna ograničenja, kao i kulturni kontekst u kojem ta deca rade. Decu takođe treba saslušati prilikom izrade politika usmerenih na otklanjanje osnovnih uzroka dečjeg rada, naročito u oblasti obrazovanja.

117. Deca koja rade imaju pravo na zakonsku zaštitu od eksploatacije i treba da budu saslušana kada inspektori nadležni za praćenje primene radnog zakonodavstva ispituju radna mesta i uslove rada. Decu, kao i predstavnike udruženja dece koja rade, ukoliko takva udruženja postoje, takođe treba saslušati prilikom izrade radnog zakonodavstva ili razmatranja i ocenjivanja njegove primene.

7. U situacijama nasilja

118. Konvencija utvrđuje pravo deteta na zaštitu od svih oblika nasilja i odgovornost država članica da obezbede ostvarivanje tog prava za svako dete, bez bilo kakve diskriminacije. Komitet podstiče države članice da se konsultuju sa decom prilikom izrade i sprovođenja zakonodavnih, političkih, obrazovnih i drugih mera usmerenih na sprečavanje i suzbijanje svih oblika nasilja. Posebnu pažnju treba posvetiti tome da marginalizovana i ugrožena deca, kao što su eksploatisana deca, deca koja žive ili rade na ulici ili deca izbeglice, ne budu isključena

¹⁷ Države članice treba da imaju u vidu Opšti komentar br. 8 (2006) Komiteta o pravu deteta na zaštitu od telesnog kažnjavanja i drugih surovih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja, u kojem su objašnjene participativne strategije za eliminisanje telesnog kažnjavanja (CRC/C/GC/8).

iz konsultativnih procesa čiji je cilj pribavljanje mišljenja o relevantnim zakonodavnim i političkim procesima.

119. U tom pogledu, Komitet pozdravlja nalaze Studije Generalnog sekretara o nasilju nad decom i poziva države članice da u potpunosti sprovedu njene preporuke, uključujući preporuku da se deci obezbedi prostor za slobodno izražavanje mišljenja i da se tom mišljenju posveti dužna pažnja u svim aspektima prevencije, prijavljivanja i praćenja nasilja nad decom.¹⁸

120. Veliki broj slučajeva nasilja nad decom ostaje neprijavljen, kako zbog toga što deca određene oblike zlostavljanja doživljavaju kao prihvaćenu praksu, tako i zbog nepostojanja mehanizama za prijavljivanje prilagođenih detetu. Na primer, nemaju kome da se obrate sa poverenjem i u bezbednim uslovima kako bi prijavila zlostavljanje kojem su bila izložena, kao što su telesno kažnjavanje, genitalno sakaćenje ili rani brak, niti imaju mogućnost da svoja opšta zapažanja saopšte licima odgovornim za ostvarivanje njihovih prava. Zato delotvorno uključivanje dece u mere zaštite zahteva da ona budu upoznata sa svojim pravom da budu saslušana i da odrastaju slobodna od svih oblika fizičkog i psihičkog nasilja. Države članice treba da obavežu sve ustanove za decu da obezbede jednostavan pristup licima ili organizacijama kojima deca mogu poverljivo i bezbedno prijaviti nasilje, uključujući i putem telefonskih linija za pomoć, kao i da obezbede mesta na kojima deca mogu da iznesu svoja iskustva i mišljenja o suzbijanju nasilja nad decom.

121. Komitet takođe skreće pažnju državam članicama na preporuku iz Studije Generalnog sekretara o nasilju nad decom da podrže i podstiču dečje organizacije i inicijative koje vode deca u borbi protiv nasilja, kao i da te organizacije uključe u izradu, uspostavljanje i vrednovanje programa i mera za sprečavanje nasilja, kako bi deca mogla da imaju ključnu ulogu u sopstvenoj zaštiti.

8. U izradi strategija prevencije

122. Komitet konstatuje da glas dece sve više postaje snažna pokretačka snaga u sprečavanju kršenja prava deteta. Primeri dobre prakse postoje, između ostalog, u oblasti sprečavanja nasilja u školama, suzbijanja eksploatacije dece kroz opasan i prekomeran rad, pružanja zdravstvenih usluga i obrazovanja deci koja žive ili rade na ulici, kao i u sistemu krivičnog prava za decu. Sa decom se treba konsultovati prilikom izrade zakonodavstva i politika koje se odnose na ove i druge problematične oblasti, a ona treba da budu uključena u izradu, razvoj i sprovođenje odgovarajućih planova i programa.

9. U postupcima imigracije i azila

123. Deca koja dolaze u neku državu zajedno sa svojim roditeljima koji traže posao ili kao izbeglice nalaze se u naročito osetljivom položaju. Zato je od hitne važnosti da se u potpunosti obezbedi ostvarivanje njihovog prava da izraze svoje mišljenje o svim aspektima postupaka imigracije i azila. U slučaju migracije, dete mora biti saslušano o svojim očekivanjima u vezi

¹⁸ Izveštaj nezavisnog eksperta za Studiju Ujedinjenih nacija o nasilju nad decom (A/61/299).

sa obrazovanjem i svom zdravstvenom stanju kako bi moglo biti uključeno u obrazovni sistem i zdravstvene usluge. U postupku azila detetu se mora dodatno pružiti mogućnost da iznese razloge zbog kojih traži azil.

124. Komitet naglašava da ovoj deci moraju biti pružene sve relevantne informacije, na njihovom jeziku, o njihovim pravima, dostupnim uslugama, uključujući sredstva komunikacije, kao i o postupku imigracije i azila, kako bi mogla da izraze svoje mišljenje i kako bi se tom mišljenju posvetila dužna pažnja u postupku. Treba im besplatno imenovati staratelja ili savetnika. Deci koja traže azil može biti potrebna i delotvorna potraga za članovima porodice, kao i odgovarajuće informacije o stanju u zemlji porekla radi utvrđivanja njihovih najboljih interesa. Posebna pomoć može biti potrebna deci koja su ranije učestvovala u oružanim sukobima kako bi mogla da izraze svoje potrebe. Pored toga, potrebno je obezbediti da deca bez državljanstva budu uključena u procese donošenja odluka na teritorijama na kojima borave.¹⁹

10. U vanrednim situacijama

125. Komitet naglašava da pravo sadržano u članu 12. ne prestaje da važi u kriznim situacijama niti nakon njihovog okončanja. Sve je više dokaza o značajnom doprinosu koji deca mogu dati u situacijama oružanih sukoba, procesima rešavanja sukoba nakon njihovog okončanja i obnovi nakon vanrednih situacija.²⁰ Stoga je Komitet u svojim preporukama nakon Dana opšte diskusije održanog 2008. godine naglasio da decu pogođenu vanrednim situacijama treba podsticati i osposobljavati da učestvuju u analizi sopstvenog položaja i budućih perspektiva. Participacija dece pomaže im da ponovo uspostave kontrolu nad svojim životom, doprinosi njihovoj rehabilitaciji, razvija organizacione sposobnosti i jača osećaj identiteta. Međutim, potrebno je voditi računa da se deca zaštite od izlaganja situacijama koje mogu biti traumatične ili štetne.

126. U skladu s tim, Komitet podstiče države članice da podrže mehanizme koji omogućavaju deci, a naročito adolescentima, da imaju aktivnu ulogu kako u obnovi nakon vanrednih situacija, tako i u procesima rešavanja sukoba nakon njihovog okončanja. Njihova mišljenja treba pribaviti prilikom procene potreba, izrade, sprovođenja, praćenja i vrednovanja programa. Na primer, deca u izbegličkim kampovima mogu se podsticati da doprinesu sopstvenoj bezbednosti i dobrobiti osnivanjem dečjih foruma. Potrebno je pružiti podršku kako bi deca mogla da osnivaju takve forume, uz istovremeno obezbeđivanje da njihov rad bude u skladu sa najboljim interesima deteta i njegovim pravom na zaštitu od štetnih iskustava.

11. Na nacionalnom i međunarodnom nivou

127. Najveći deo mogućnosti za participaciju dece ostvaruje se na nivou lokalne zajednice. Komitet pozdravlja sve veći broj lokalnih omladinskih parlamenata, opštinskih dečjih saveta i

¹⁹ Uporediti sa Opštim komentarom br. 6 (2005) Komiteta o postupanju prema deci bez pratnje i razdvojenoj deci izvan njihove zemlje porekla (CRC/GC/2005/6).

²⁰ „Učešće dece i mladih u vanrednim situacijama: vodič za organizacije koje pružaju humanitarnu pomoć“, UNICEF, Bangkok (2007).

povremenih konsultacija na kojima deca mogu da izraze svoje mišljenje u procesima donošenja odluka. Međutim, ovakvi formalni predstavnički oblici participacije u lokalnoj samoupravi treba da budu samo jedan od mnogih načina ostvarivanja člana 12. na lokalnom nivou, jer omogućavaju učešće samo relativno malom broju dece u njihovim lokalnim zajednicama. Dani otvorenih vrata, prijem građana kod političkih predstavnika i javnih službenika, kao i posete školama i predškolskim ustanovama, predstavljaju dodatne mogućnosti za komunikaciju.

128. Decu treba podržavati i podsticati da osnivaju sopstvene organizacije i inicijative koje vode deca, čime se stvara prostor za smislenu participaciju i predstavljanje. Pored toga, deca mogu doprineti svojim viđenjima, na primer, prilikom projektovanja škola, igrališta, parkova, prostora za slobodno vreme i kulturnih sadržaja, javnih biblioteka, zdravstvenih ustanova i sistema lokalnog prevoza, kako bi se obezbedile usluge koje više odgovaraju njihovim potrebama. U planovima razvoja lokalne zajednice koji predviđaju javne konsultacije mišljenja dece treba izričito uključiti.

129. Mogućnosti za ovakvu participaciju u međuvremenu su uspostavljene u mnogim državama i na okružnom, regionalnom, federalnom i nacionalnom nivou, gde omladinski parlamenti, saveti i konferencije predstavljaju forume na kojima deca mogu da iznesu svoja mišljenja i upoznaju sa njima relevantne aktere. Nevladine organizacije i organizacije civilnog društva razvile su praksu pružanja podrške deci koja obezbeđuje transparentnost predstavljanja i sprečava rizike od manipulacije ili samo formalne participacije.

130. Komitet pozdravlja značajan doprinos UNICEF-a i nevladinih organizacija u podizanju svesti o pravu dece da budu saslušana i na participaciju u svim oblastima njihovog života i podstiče ih da nastave da promovišu participaciju dece u svim pitanjima koja ih se tiču, uključujući na lokalnom nivou, u zajednici, kao i na nacionalnom i međunarodnom nivou, i da olakšavaju razmenu primera dobre prakse. Potrebno je aktivno podsticati umrežavanje organizacija koje vode deca radi povećanja mogućnosti za zajedničko učenje i zajedničko zastupanje.

131. Na međunarodnom nivou, posebno su značajni učešće dece na Svetskim samitima o deci koje je Generalna skupština sazvala 1990. i 2002. godine, kao i uključivanje dece u postupak podnošenja izveštaja Komitetu za prava deteta. Komitet pozdravlja pisane izveštaje i dodatne usmene informacije koje organizacije dece i predstavnici dece dostavljaju u okviru postupka praćenja ostvarivanja prava deteta u državama članicama i podstiče države članice i nevladine organizacije da podrže decu u predstavljanju njihovih mišljenja Komitetu.

D. Osnovni zahtevi za ostvarivanje prava deteta da bude saslušano

132. Komitet poziva države članice da izbegavaju formalističke pristupe participaciji dece, koji ograničavaju izražavanje njihovih mišljenja ili im omogućavaju da budu saslušana, ali ne i da se njihovim mišljenjima posveti dužna pažnja. Komitet naglašava da manipulacija decom od strane odraslih, dovođenje dece u situacije u kojima im se govori šta mogu da kažu ili izlaganje dece riziku od štete zbog njihovog učešća nisu etički prihvatljive prakse i ne mogu se smatrati ostvarivanjem člana 12.

133. Da bi participacija bila delotvorna i smisljena, potrebno je da se shvati kao proces, a ne kao jednokratni događaj. Iskustvo stečeno od usvajanja Konvencije o pravima deteta 1989.

godine dovelo je do širokog konsenzusa o osnovnim zahtevima koje treba ispuniti radi delotvornog, etičkog i smislenog ostvarivanja člana 12. Komitet preporučuje državama članicama da ove zahteve uključe u sve zakonodavne i druge mere za sprovođenje člana 12.

134. Svi postupci u kojima se dete ili deca saslušavaju i učestvuju moraju biti:

(a) Transparentni i informativni – deci moraju biti pružene potpune, pristupačne, uzrastu primerene informacije koje uvažavaju različitosti o njihovom pravu da slobodno izražavaju svoje mišljenje, da se tom mišljenju posveti dužna pažnja, kao i o načinu na koji će se njihova participacija odvijati, njenom obimu, svrsi i mogućim posledicama;

(b) Dobrovoljni – deca nikada ne smeju biti primorana da izraze mišljenje protiv svoje volje i moraju biti obaveštena da učešće mogu prekinuti u bilo kojoj fazi;

(c) Zasnovani na poštovanju – prema mišljenjima dece mora se postupati sa poštovanjem, a deci treba pružiti mogućnost da pokreću ideje i aktivnosti. Odrasli koji rade sa decom treba da prepoznaju, poštuju i razvijaju dobre primere participacije dece, na primer njihov doprinos u porodici, školi, kulturi i radnom okruženju. Oni takođe moraju razumeti društveni, ekonomski, ekološki i kulturni kontekst života dece. Lica i organizacije koje rade za decu i sa decom takođe treba da poštuju mišljenja dece u vezi sa njihovim učešćem na javnim događajima;

(d) Relevantni – pitanja o kojima deca imaju pravo da izraze svoje mišljenje moraju biti od stvarnog značaja za njihov život i omogućiti im da koriste svoja znanja, veštine i sposobnosti. Pored toga, potrebno je stvoriti prostor da deca sama ukažu na pitanja koja smatraju značajnim i važnim i da ih pokrenu;

(e) Po meri deteta – okruženje i metode rada treba prilagoditi razvojnim mogućnostima dece. Potrebno je obezbediti dovoljno vremena i odgovarajuće resurse kako bi deca bila adekvatno pripremljena i imala dovoljno samopouzdanja i mogućnosti da izraze svoje mišljenje. Treba imati u vidu da će deci, u zavisnosti od uzrasta i razvojnih mogućnosti, biti potrebni različiti nivoi podrške i različiti oblici učešća;

(f) Inkluzivni – participacija mora biti inkluzivna, izbegavati postojeće obrasce diskriminacije i podsticati mogućnosti za učešće marginalizovane dece, uključujući i devojčice i dečake (videti i stav 88. ovog Opšteg komentara). Deca nisu homogena grupa i participacija mora obezbediti jednake mogućnosti za svu decu, bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Programi takođe moraju biti kulturno osetljivi prema deci iz svih zajednica;

(g) Podržani obukom – odraslima su potrebni priprema, znanja i podrška kako bi mogli delotvorno da omogućavaju participaciju dece, na primer kroz razvijanje veština slušanja, zajedničkog rada sa decom i njihovog delotvornog uključivanja u skladu sa razvojnim mogućnostima dece. I sama deca mogu učestvovati kao edukatori i facilitatori u unapređivanju delotvorne participacije; njima je potrebno jačanje kapaciteta radi razvijanja veština, na primer za delotvornu participaciju, poznavanje svojih prava, organizovanje sastanaka, prikupljanje sredstava, saradnju sa medijima, javni nastup i zastupanje;

(h) Bezbedni i osetljivi na rizike – u određenim situacijama izražavanje mišljenja može nositi određene rizike. Odrasli imaju odgovornost prema deci sa kojom rade i moraju preduzeti sve mere predostrožnosti kako bi rizik od nasilja, eksploatacije ili drugih negativnih posledica njihovog učešća bio sveden na najmanju moguću meru. Mere potrebne za obezbeđivanje

odgovarajuće zaštite uključuju izradu jasne strategije zaštite dece koja prepoznaje posebne rizike sa kojima se suočavaju pojedine grupe dece i dodatne prepreke sa kojima se suočavaju prilikom traženja pomoći. Deca moraju biti upoznata sa svojim pravom na zaštitu od štete i znati kome mogu da se obrate za pomoć kada je to potrebno. Važno je ulagati u rad sa porodicama i zajednicama radi razvijanja razumevanja vrednosti i značaja participacije, kao i smanjenja rizika kojima bi deca inače mogla biti izložena;

(i) Odgovorni – neophodna je obaveza praćenja i vrednovanja. Na primer, u svakom istraživanju ili konsultativnom procesu deca moraju biti obavestena na koji način su njihova mišljenja protumačena i korišćena, a kada je to potrebno, treba im omogućiti da ospore i utiču na analizu nalaza. Deca takođe imaju pravo da dobiju jasne povratne informacije o tome kako je njihova participacija uticala na ishod. Kad god je to primereno, deci treba pružiti mogućnost da učestvuju u aktivnostima praćenja ili naknadnim postupcima. Praćenje i vrednovanje participacije dece treba, kad god je to moguće, sprovoditi uz učešće same dece.

E. Zaključci

135. Ulaganje u ostvarivanje prava deteta da bude saslušano u svim pitanjima koja ga se tiču i da se njegovom mišljenju posveti dužna pažnja predstavlja jasnu i neposrednu pravnu obavezu država članica prema Konvenciji. To je pravo svakog deteta, bez bilo kakve diskriminacije. Ostvarivanje stvarnih mogućnosti za primenu člana 12. zahteva uklanjanje pravnih, političkih, ekonomskih, društvenih i kulturnih prepreka koje danas ograničavaju mogućnost dece da budu saslušana i da učestvuju u svim pitanjima koja utiču na njihov život. To podrazumeva spremnost da se preispitaju uvrežene pretpostavke o sposobnostima dece i da se podstakne razvoj okruženja u kojima deca mogu razvijati i pokazivati svoje sposobnosti. To takođe zahteva posvećenost obezbeđivanju odgovarajućih resursa i obuke.

136. Ispunjavanje ovih obaveza predstavljaće izazov za države članice. Međutim, to je ostvariv cilj ukoliko se strategije izložene u ovom Opštem komentaru budu sistematski primenjivale i ukoliko se izgradi kultura poštovanja dece i njihovih mišljenja.

*

Napomena: Ovaj prevod izrađen je na osnovu zvaničnog teksta Opšteg komentara Komiteta za prava deteta Ujedinjenih nacija.

Izvor:

United Nations, Committee on the Rights of the Child, *General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard*, CRC/C/GC/12, 20 July 2009.

Originalni tekst dostupan je u zvaničnoj bazi dokumenata Kancelarije Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR):

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FGC%2F12&Lang=en

Prevod, stručnu redakciju i tumačenje Opšteg komentara pripremila je prof. dr Nevena Vučković Šahović, jedna od najistaknutijih stručnjakinja za prava deteta u regionu i bivša članica Komiteta Ujedinjenih nacija za prava deteta.

Zahvaljujući njenom dugogodišnjem radu u međunarodnom sistemu zaštite prava deteta, ovo izdanje predstavlja pouzdan i terminološki usklađen izvor za razumevanje i primenu međunarodnih standarda u domaćem kontekstu.

**Ovaj materijal objavljen je uz finansijsku pomoć Evropske unije. Za njegovu sadržinu odgovoran je isključivo Užički centar za prava deteta i on nužno ne odražava zvanične stavove Evropske unije.*

